

ukrán államalapítási kísérlet kudarca, az antanthatalmak csehszlovák-pártisága, végül a ráépülő kisantant-politika.

Egészében véve, tekintettel a korabeli viszonyokra, el kell ismerni, hogy a kárpátaljai ruszinok-ukránok egyesítése a szláv testvérepekkel (a szlovákokkal és a csehekkel) az időszak minden bizonnyal legdemokratikusabb berendezkedésű európai állama, a Csehszlovák Köztársaság keretében – annak ígéretével, hogy autonómiát fognak biztosítani számukra (a győztes hatalmak erre adott garanciája a Csehszlovák Köztársaság nemzeti kisebbségei közül a kárpátaljai ruszinokat-ukránokat gyakorlatilag államalkotó nemzetté emelte) – az egyetlen reális és egyben az optimális megoldás volt, hiszen új lehetőségeket teremtett azon régió társadalmi-gazdasági és nemzeti-kulturális fejlődése számára, amely a 20. század elején még Európa egyik legelmaradottabb régiója volt.

3. Kárpátalja társadalmi-gazdasági fejlődése a Csehszlovák Köztársaságban

3.1. A csehszlovák állam integráló politikája

A csehszlovák állam Kárpátalja-politikájának a legfőbb célja a régió megtartása volt a köztársaság keretein belül, illetve integrálása az ország társadalmi-politikai és gazdasági viszonyaihoz. Már 1919 júliusában létrejött a polgári közigazgatási hivatal a cseh Jan Breicha vezetésével. Azonban a főhatalom mind a tárgyalt időszakban, mind Kárpátaljának a Csehszlovák Köztársasághoz való csatolása hivatalossá tétele után, a katonai parancsnok kezében összpontosult. 1919 novemberében Kárpátalján rendkívüli állapotot vezettek be, amelyet csak 1922 végén oldottak fel.

Podkarpatszka Rusz megszervezéséről és közigazgatásáról 1919. november 18-án jelent meg az Általános szabályzat (Generalný Statutum). Az ebben foglaltak szerint felállított direktórium tanácsadó testületként működött minden Kárpátalját érintő kérdésben. A végrehajtó hatalom a polgári közigazgatás vezetőjének és a régió katonai parancsnokának kezében összpontosult. A nemzetközi kötelezettségeknek megfelelően az országgal közös ügyek a külügy, a hadügy és a pénzügy, a többi területen Kárpátalját viszonylagos önállóság illette meg. A csehszlovák kormány és Kárpátalja – hivatalos nevén Podkarpatszka Rusz (Podkarpatská Rus) – képviselői közötti tárgyalások során az ún. autonóm döntési jogköröket jelentősen leszűkítették.

1919 szeptemberében megkezdődött az addigi közigazgatás átszervezése. A polgári közigazgatási hivatal mellett bizottságokat (referátusokat) hoztak létre: 1919 szeptemberében alakult meg a politikai, igazságügyi, iskolaügyi és egészségügyi, októberben a belügyi, valamint a közmunka referátus, 1919. december 1-jével jött létre a hírközlési, az év végén pedig a gazdasági bizottság. 1920. január elején további közigazgatási intézmények alakultak. Megszervezték a pénzügyi referátust, melynek legfőbb feladata az volt, hogy a régi osztrák-magyar pénzeket lecserélje az új csehszlovák koronával. A mezőgazdasági referátusnak négy osztálya volt: mezőgazdasági, állatorvosi, erdészeti és műszaki. A szociális referátus feladata volt a gyermekekről, valamint a háborús rokkantokról való gondoskodás és a lakosság szociális védelme. A Csehszlovák Köztársaság Belügyminisztériumának 1920. május 4-i rendeletével a gazdasági referátust alárendelték

a Belügyminisztériumhoz tartozó Tartományi Gazdasági Hivatalnak, melynek feladata Podkarpatszka Rusz lakossága élelmiszer-ellátásának biztosítása volt.

1920. február 29-én a Csehszlovák Köztársaság parlamentje elfogadta az ország alkotmányát (hivatalosan Alkotmánylevelét). A 3. §-ba belefoglalták a saint-germaini szerződés 10–13. cikkelyeit, melyek Podkarpatszka Rusz Csehszlovákián belüli státuszával foglalkoztak. A szerződés cikkelyeinek az alkotmányba való felvételével Csehszlovákia formálisan teljesítette nemzetközi-jogi kötelezettségeit. Az alkotmány leszögezte, hogy a Csehszlovák Köztársaság területe egységes és oszthatatlan egésznek képez. Ennek az egésznek oszthatatlan része, „mégpedig a Fő és Társult Hatalmak és a Csehszlovák Köztársaság között 1919. évi szeptember 10-én Saint-Germain-en-Laye-ban létesült szerződés értelmében önkéntes csatlakozás alapján Podkarpatszka Rusz önkormányzati területe, amely a Csehszlovák Köztársaság egységével összeegyeztethető legszélesebb körű autonómiával lesz felruházva”. Podkarpatszka Rusz legfőbb törvényhozó szerve ettől kezdve a szojm. Az autonóm közigazgatási terület élén kormányzó áll, akit a Csehszlovák Köztársaság elnöke nevez ki és az felelős a szojmnak. A hivatalnokokat döntően a helybeli lakosság köréből kell kinevezni. Podkarpatszka Rusz a Csehszlovák Köztársaság nemzetgyűlésébe, az ország legfelsőbb törvényhozásába megfelelő számú képviselőt küld. A képviselőket az ország törvényeinek megfelelően választják meg, és nem szavazhatnak majd olyan kérdésekben, amelyek a szojm hatáskörébe tartoznak.

Az alkotmány azt is leszögezte, hogy a szojm a nyelvi, közoktatási, vallási, helyi közigazgatási ügyekben hozhat törvényeket. Ezek a törvények felülírják azokat a törvényeket, amelyeket a csehszlovák nemzetgyűlés alkot meg. Ezenkívül a szojm hozhat olyan speciális törvényeket, amelyek csak Podkarpatszka Rusz területére vonatkoznak, amennyiben azok nem ellentétesek a hatályos csehszlovák törvényekkel. Podkarpatszka Rusz saját címet is kapott, mely részévé vált a Csehszlovák Köztársaság nagy címerének.

A Csehszlovák Alkotmánylevelet úgy fogadták el, hogy a csehszlovák parlamentnek még nem voltak kárpátaljai képviselői. Parlamenti választásokra Kárpátalján 1924-ig nem került sor, hivatkozással a régióban fennálló bonyolult helyzetre.

Az alkotmány elfogadásából ugyan nem következett az autonómia bevezetése, ám a belpolitikai konfliktusok elkerülése érdekében a központi hatalom tett bizonyos engedményeket Kárpátalja kérdésében. Az 1920. április 26-án elfogadott 356. sz. kormányrendelettel módosították a Generalny Statutumot, aminek következtében felmentették a polgári közigazgatás vezetőjét. Megszüntették magát a tisztséget is, s helyébe a kormányzó lépett. Podkarpatszka Rusz kormányzójának feladatkörébe tartozott az alkotmányban autonóm feladatkörként meghatározott kérdésekben a végrehajtó hatalom gyakorlása. A rendelet értelmében a kormányzót a Csehszlovák Köztársaság elnöke nevezi ki, és feladatát a szojm megválasztásáig kell ellátnia. 1920. május 5-én Gregory Zhatkovychot nevezte ki T. G. Masaryk kormányzóvá. Azon a napon, amikor az újonnan kinevezett kormányzó megérkezett Ungvárra, a kommunista párt tiltakozó tömegdemonstrációt szervezett a városban. A megmozdulás azt jelezte, hogy Kárpátalján nem minden politikai erő elégedett a fejleményekkel.

Annak ellenére, hogy a saint-germaini szerződés Kárpátalja státuszára vonatkozó részei bekerültek a csehszlovák alkotmányba, illetve a központi hatalom módosította a Generalny Statutum rendelkezéseit, a régió közigazgatásában nem következett be lényeges változás. Bár bevezették a kormányzói tisztséget, Podkarpatszka Rusz ügyeit illetően

továbbra is minden kérdés Prágában dőlt el. Ráadásul a kormányzó mellé kineveztek egy kormányzó-helyettest is, aki a tényleges hatalmat gyakorolta – szemben a kormányzó jelképes funkciójával. Az alkormányzón keresztül Prága közvetlenül tudta felügyelni azokat az ügyeket is, amelyeket autonóm ügyekként ismertek el. Ezt több tényező is elősegítette. Alkormányzó csak cseh nemzetiségű személy lehetett, aki az ügyvitelen túl a kormányzó tevékenységét is ellenőrzése alatt tartotta. Az alkormányzó feladatkörébe tartozott a Polgári Közigazgatási Hivatal és osztályainak vezetése. A tisztségre Petr Ehrenfeldet nevezték ki. Kezdetben sem a kormányzó, sem a helyi hatalmi szervek nem tiltakoztak az alkormányzói státusz bevezetése ellen, noha az nem szerepelt egyetlen korábbi dokumentumban sem, mivel nyilvánvalóan nem voltak tisztában azzal, hogy ez tulajdonképpen mit is fog jelenteni a gyakorlatban. Erről tanúskodik Gregory Zhatkovych levele is, amelyet az amerikai ruszinokhoz intézett. Az alkormányzóság valódi tartalmával megkésve szembesült. Ezenkívül létrehozták az ún. kormányzói tanácsot, amelyet a kormányzó, az alkormányzó, tíz választott tag és a kormányzó javaslatára a csehszlovák kormány által kinevezett négy tag alkotott.

1920-ban Csehszlovákiában parlamenti és helyhatósági választásokat tartottak. A Generalny Statutum szerint a ruszin parlament tagjainak választását legkésőbb a közös csehszlovák parlamenti képviselőválasztások megtörténte utáni 90 napon belül kellett volna megtartani. A csehszlovák kormány azonban nem tette lehetővé Kárpátalja számára a részvételt az első csehszlovákiai választásokon, arra hivatkozva, hogy a rendkívül bonyolult helyzetben a magyar párti és a bolsevikszimpatizáns erők kerülhetnek többségbe. A kormány 1920. május 20-i ülésén elhangzott, hogy Podkarpatszka Rusz még nem integrálódott kellőképpen a csehszlovák államba, ezért fokozott óvatosságra van szükség a választásokat és az autonómiát illető kérdésekben.

Bár a választási törvény szerint Kárpátalja kilenc képviselőt és öt szenátort küldhetett volna a prágai parlamentbe, a régióban sem parlamenti, sem helyhatósági választásokra nem került sor. Ugyanakkor az 1920-as évek első felében már mintegy kéttucat politikai párt volt jelen a kárpátaljai közéletben.

A csehszlovák alkotmány Podkarpatszka Rusz jogi státuszára vonatkozó tételeinek java része nem valósult meg. Az autonómia deklarálása után éppen hogy az államhatalom centralizációja kezdődött meg.

Először is: Podkarpatszka Rusz határait nem az etnikai viszonyoknak megfelelően vonták meg. Több olyan település maradt a régió határain kívül, amely kinyilvánította szándékát a ruszin területhez való csatlakozásra. A szomszédos Szlovákia területén asszimilációs politikával igyekeztek akadályozni a ruszin elszakadási törekvéseket. Ráadásul 1922-ben, Kassa megye megalakításakor felmerült több kárpátaljai település, pl. Ungvár odacsatolása.

Másodszor: nem valósult meg a Generalny Statutum azon rendelkezése, miszerint az országos parlamenti választások után 90 nappal meg kell tartani a választásokat a helyi szójmba.

Harmadszor: miután a direktóriumot felváltotta a kormányzó és a kormányzói tanács intézménye, nem határozták meg a kormányzó pontos jogköreit, az adminisztratív feladatokat pedig az alkormányzó hatáskörébe utalták, ily módon jelképessé téve a kormányzói hatalmat. A tényleges hatalmat a „történelmi országokból” származó alkormányzó gyakorolta, akiről szó sem esett egyetlen törvényben vagy rendelkezésben sem.

Negyedszer: nem teljesült az az ígélet sem, hogy a hivatalokban elsősorban helybeli-

eket fognak alkalmazni. Nagy számú hivatalnokot irányítottak Kárpátaljára Csehországból. A közigazgatásban kizárólag a cseh nyelvet használták, ami a lakosság nemtetszését váltotta ki. A sajtóban közölt hírek szerint a postahivatalokban és a távírdákban 109 ruszin, 306 „csehszlovák” (50 szlovák, a többi cseh) és 48 egyéb nemzetiség képviselője dolgozott. A pénzügyi szervezetnél mindössze 41 ruszint és 1.279 egyéb nemzetiségű (köztük 1.182 cseh és 10 szlovák) személyt alkalmaztak. A 2.262 kárpátaljai állami hivatalnok között csak 301 ruszin volt. Akkor sem javult lényegesen a helyzet, amikor a ruszin fiatalok egyre nagyobb számban szereztek diplomát a közép- és felsőfokú tanintézetekben. Belőlük rekrutálódott a helyi értelmiség új rétege.

A csehszlovák alkotmány 1938 őszéig volt érvényben. 1938. október 6-án megalakult az ún. második Cseh-Szlovák Köztársaság, mely 1939. március közepéig állt fenn, és mint föderatív állam széles körű autonómiát biztosított Szlovákiának, 1938. november 22-étől pedig a 328. sz. törvénnyel Kárpátaljának is. A Kárpátaljára vonatkozó autonómia-törvény jóval szélesebb jogokat biztosított a régiónak, mint azt a saint-germaini szerződés és az 1920-as csehszlovák alkotmány tette.

1937. április 26-án Csehszlovákiában törvényt fogadtak el a kárpátaljai kormányzó hatáskörének ideiglenes rendezéséről, amely 1937. október 8-án lépett életbe. A törvény kibővítette a kormányzó jogköreit, ami alapján a kortársak az eseményt „az autonómia első lépésének” tartották.

Gregory Zhatkovych lemondása után Beszkid Anton (1855–1933) lett a kormányzó. Beszkid ismert közéleti személyiség volt, korábban az Eperjesi Nemzeti Tanács elnöke, a párizsi békekonferencián a csehszlovák delegáció tagjaként vett részt. 1919 májusában megválasztották a Központi Ruszin Nemzeti Tanács elnökének, annak szétszakadása után a ruszofil irányzatú Központi Orosz Nemzeti Tanács elnöke lett. 1920-ban egyik alapítója volt az Ungvári Ruszin Népbanknak. A kormányzói tisztséget 1923-tól haláláig töltötte be.

Az utána következő kormányzó 1935 és 1938 között Hrabár Konstantin (1877–1938) volt. Hrabár politikus, közéleti személyiség, 1921-től az Ungvár székhelyű Podkarpatszkiej Bank elnöke, 1928 és 1935 között tanácsos, a kassai kereskedelmi kamara elnökhelyettese volt. 1938 októberében nyugdíjazták, s helyébe Párkányi Iván (1896–1997) került, aki az ilosvai járási közigazgatási hivatalban dolgozott (1921–1924), majd a csehszlovák köztársasági elnök hivatalának kárpátaljai referense, 1924 és 1939 között az elnök főtanácsadója volt. 1938. november 4-én Párkányi lemondott kormányzói tisztségéről, és visszatért az államfői hivatali munkájához.

3.2. Közigazgatás

Kárpátalja közigazgatási beosztását 1919–1920 folyamán szervezték át a csehszlovák hatóságok. A régió területe négy zsupára oszlott, az egyes zsupák pedig járásokra tagolódtak. 1919 februárjától datálódik az Ungvári zsupa, 1919 májusától a Munkácsi zsupa, 1919 szeptemberétől a Beregszászi zsupa felállítása, míg a Máramarosi 1920 júliusában szerveződött meg először Nagybecskó, majd később Aknaszlatina központtal. A járási beosztás: az Ungvári zsupához tartozott az Ungvári, a Perecsenyi, a Szerednyei, a Nagybereznai járás, a Munkácsihoz a Munkácsi, a Dolhai, a Szolyvai, az Oroszvégi, az Alsóvereckei és az Ökörmezői [Volove] járás, a Beregszászhoz a Beregszászi, a Huszti, az